

ELISABETH SUNDIN

Osynliggörandet av kvinnor – exemplet företagare

*Kvinnliga företagare uppmärksammas
mycket för närvarande och man får lätt uppfattningen
att de utgör en ny grupp på arbetsmarknaden.
Elisabeth Sundin visar emellertid att kvinnor som företagare
har gamla anor och att deras verksamhet snarare
har minskat än ökat. Den stora massan av kvinnliga företagare
har blivit osynliggjorda – och riskerar att
möta samma öde i dagens ekonomi.*

Nu skall kvinnor starta eget. En ny nisch skall öppnas för den kvinnliga kreativiteten genom ett intensivt nyföretagande. En broschyr från Utvecklingsfonden i Stockholm som riktar sig till blivande kvinnliga företagare heter "Nu eller aldrig!". Inuti broschyren erbjuds kvinnor bl a att delta i kursen "Kasta loss!" för att stärka självförtroendet inför företagsstarten. Även i andra utvecklingsfonder arbetar man sedan några år tillbaka med särskilda projekt för kvinnliga företagare.¹ Dessa aktiviteter stöds från högsta politiska nivå. Regeringen uttalar t ex i propositionen 1986/87:74 sin avsikt att stödja kvinnor som företagare.

De mål som ställs upp med verksamheterna varierar något beroende på vem som är huvudman. Utvecklingsfonderna t ex, tycker att kvinnorna behöver information, rådgivning och utbildning eftersom de förmodas ha dåliga kontaktnät och dåligt självförtroende. På individnivå är, med detta sätt att se, företagande en väg för kvinnor att nå en ökad självständighet och ett ökat självförtroende. Om de kvinnliga företagare som finns driver sina företag professionellt ökar det ekonomiska utbytet av verksamheterna. Därmed förbättras kvinnornas möjligheter att försörja sig själva och andra. Detta motiverar de initi-

ativ som innebär utbildning i ekonomi, skatteplanering osv.

Målen för satsning på kvinnorna kan också uttryckas i mera samhällsekonomiska termer. Samhällsekonomin stimuleras av ett livligt företagande. För att åstadkomma det behövs alla medborgares insatser – också kvinnornas. Kvinnorna är underrepresenterade som företagare även om de är många. En av förhoppningarna är att fler kvinnliga företagare kan komma att innebära att arbetslösheten bland kvinnor minskar.

Delvis är den uppmärksamhet som riktas mot kvinnor som är (potentiella) företagare en variant på det stora positiva intresse som företagandet i allmänhet rönt nu på 1980-talet. Tidsandan tycks stämma med företagandets ideologi och uttrycksformer. Inte sällan ges man i detta sammanhang intrycket av att kvinnligt företagande skulle vara något nytt. Samma uppfattning finns också i övriga Norden. I en broschyr som inbjöd till konferens om kvinnliga nyföretagare i Danmark 1986 kunde man läsa "Kvinder som ivaerksaetare, en usaedvanlig konstellation. Men nu er der ved at ske noget".

Detta påstående är lika fel i Danmark som i Sverige. Kvinnliga företagare har alltid funnits – det är, vill jag hävda, bara

uppmärksamheten som förändrats. Jag menar också att mycket av den högröstade argumentationen till förmån för ett kvinnligt (ny)företagande bygger på felaktiga föreställningar om det kvinnliga företagandet både som det har varit och som det är idag. Möjligtvis kan det vara så att egenföretagandet nu praktiseras av en ny grupp av kvinnor. Jag syftar på de högutbildade och välartikulerade som själva är med och skapar massmedial uppmärksamhet kring gruppens problem och villkor.

Kvinnligt företagande har alltid praktiserats, men det har utövats i tysthet och under en viss osynlighet. Dessa förhållanden har inte nämnvärt ändrats. Merparten av kvinnor som är företagare driver också idag sin verksamhet i relativ tillbakadragenhet. Kvinnor som är företagare är ett typiskt exempel på osynliggörandet av kvinnor.

Kvinnor som företagare – historiskt perspektiv

Det kvinnliga företagandet, liksom alla samhällseliga fenomen, bör sättas in i sitt historiska sammanhang. Likaså kan det inte ses isolerat från kvinnors situation i övrigt. Den grupp jag här uppmärksammar skiljer sig ofta inte från andra kvinnor på annat sätt än genom att vara företagare.

Det kvinnliga företagandet har varit omgärdat av legala restriktioner. Dessa varierar något mellan olika delar av landet. Här koncentrerar jag mig på den allmänbildade bilden så som den framställs i aktuell forskning. Under 1700-talet fastlades flera förordningar som reglerade näringslivet. De förutsatte i allmänhet endast manliga näringsidkare utom vad gäller fabriksdrift där kvinnor var likställda med män. Det senare torde dock i realiteten ha varit mindre betydelsefullt. Vi måste komma ihåg att kvinnor i stor utsträckning saknade den utbildning och de erfarenheter som gjorde dem lämpliga för att utöva dessa yrken och/eller ett företagande.

Huvudprincipen var, under tidigare århundraden, att endast änkor ansågs nä-

ringsmässigt kapabla och därför i stånd att fortsätta sin makes verksamhet. Undantag kunde dock göras. 1749 års kramhandelsförordning öppnade kram- och nipperhandel för "välfrejdade och behövande kvinnor"; andra sektorer såsom tobakshandel, spiskvarter- samt krognäringen kunde idkas av vissa av fattigdom hotade kvinnor. Genomgående var de verksamheter som öppnades för kvinnor sådana som stod utanför skråväsendet och som inte krävde lärotid.² Christine Lindqvists studier tyder dock på att de sociala argumenten inte alltid var tungt vägande, att vana och lärotid ofta åberopades vid ansökningar om tillstånd och att de fattigaste och kanske mest behövande kvinnorna därför ställdes utanför företagandet.³

1800-talet innebar en kraftig befolkningsökning i Sverige. Befolknings- och försörjningstrycket ställde näringsfrihetsfrågorna i fokus för debatten. Vad gäller kvinnorna anfördes också sedlighetsargumenten som ett skäl till att kvinnorna borde beredas större möjlighet att finna sig "en hederlig försörjning". 1846 upphävdes skråtvånget och ersattes av en fabriks- och hantverksförordning där kvinnorna gavs begränsad näringsfrihet inom de borge- rliga yrkena. Året innan infördes lika arvsrätt för män och kvinnor. Vissa olikheter beträffande myndighet kvarstod dock.

Effekten av de nya rättigheterna för kvinnor varierade både mellan olika yrken och mellan olika landsändar. Ett fåtal kvinnor etablerade en egen verkstad, medan antalet som drogs till bodförsäljning och sk självförsörjningsverksamhet var avsevärt. Speciellt gällde detta i Stockholm där kvinnorna snabbt kom att utgöra en majoritet inom minuthandeln. Kvinnorna stannade inom yrken där de fått någon vana eller där yrkesutbildningen inte var ett villkor för ett framgångsrikt företagande.⁴

1864 blev näringsfriheten total och lika för kvinnor och män, men inte heller denna lagändring innebar ett omedelbart stort kvinnligt företagande inom nya sektorer. Undantag fanns dock i vissa branscher. Så tycks tex fotografer ofta tidigt ha varit kvinnor. Skälen till de låga kvinnliga företag-

*En kvinna knäskurar köksgolvet i en bondgård, Jämtland ca 1900. Foto: Per Wising.
Ur Nordiska museets bildarkiv.*

siffrorna inom t ex hantverksyrken är att en rad andra hinder, t ex avseende finansieringsmöjligheter, kvarstod. Låt mig också erinra om att gifta kvinnor inte blev myndiga förrän år 1921.

Den officiella bilden av 1800-talet visar alltså ett lågt kvinnligt företagande utanför Stockholm. Kekke Stadin, som studerat tre landsortsstäder, menar emellertid att kvinnornas insatser i, och betydelse för, familjeföretagen har underskattats. T ex kunde kvinnor fortsätta att driva företag vid makes frånfälle. Rättegångsprotokoll och liknande belyser också att kvinnor ägnade sig åt ett betydande företagande av inte alltid i lagen tillåtet slag.⁵

Det kvinnliga företagandet torde alltså vara underskattat under tidigare århundraden likaväl som idag. Gårdagens kvinnliga företagande hade förmodligen mycket litet med den idé om självförverkligande

att göra som numera ofta anförs som ett vägande argument för entreprenörskap. Det var snarare för att hålla liv i sig själva och barnen som kvinnor blev sina egna. Jag undrar om inte Sara Sabina Lans som Kerstin Ekman skriver om i *Häxringarna* är en typisk kvinnlig företagare. Så här beskrivs hennes verksamhet:

Hon rökte skinkor åt bönderna. Det var hennes renligaste arbete. Annars fanns det ingenting så grovt, så skitigt och så slabbigt att hon inte åtog sig det. Hon skurade lagårdar om våren. Hon bykte och var behjälplig vid slakt. Hon tvättade lik. Hela sitt liv gnodde hon efter kvarlevor och fördelar. Hon var seg som gräset, ettrig som nässlan.⁶

Företagande och kvinnors försörjning

Är då Sara Sabina Lans en företagare? Vilka kriterier och vilka krav skall uppställas för att beteckningen företagare skall kun-

na användas på en person? Jag använder det här för personer som inte har någon annan, person eller företag, som stadig arbetsgivare. En företagare är alltså den som är beroende av att sälja sina varor eller tjänster på den fria marknaden gång på gång. Jag anser att detta är en definition som kan gälla både i dagens och i ett historiskt perspektiv.⁷

I och med skråväsendets upphörande år 1846, ytterligare näringslivsreformer under andra hälften av 1800-talet och myndigförklarandet av alla vuxna kvinnor år 1921 var de flesta formella hinder för kvinnor att söka sin egen försörjning på valfritt sätt borta.

Den offentliga sektorn, som numera är kvinnors största arbetsgivare, började inte sin stora expansion förrän efter andra världskriget. Kvinnorna var dessförinnan främst hänvisade till den privata delen av samhället för att få sin utkomst. Den numerärt största yrkesgruppen av kvinnor utgjorde ända fram till 1930 hembiträderna. Men många kvinnor var egna företagare.

År 1910 var de kvinnliga egna företagarna 56.000 och 1930 var de 100.000. Kvinnors företagande är alltså ingenting nytt! Det är ett gammalt, beprövat sätt att försörja sig. 1910 års siffra är nästan identisk med 1970 års och till 1930 års siffra har vi ännu inte nått upp trots de senaste årens dokumenterat livliga egenföretagande bland kvinnor. Under 1900-talet har kvinnornas förvärvsintensitet, främst de giftas, ökat kraftigt. Bland annat därför har det egna företagandet, satt i relation till kvinnornas arbetsskärftsdeltagande faktiskt minskat.

Jag nämnde ovan att det kvinnliga företagandet under tidigare århundraden var större än det registrerade. Detta förhållande gäller också under 1900-talet. Vid sina forskningar om kvinnors lönearbete i Gustavsberg under mellankrigstiden har Ulla Wikander intervjuat kvinnor som tagit upp eget företagande när de på grund av giftermål eller andra orsaker, frivilligt eller ofrivilligt, slutat sitt fabriksarbete. Deras verksamhet kunde vara av skiftande typ, t ex karamell- eller kolakokning och försäljning vid fabriksgrinden. Det kunde också röra sig om olika tjänster, utförda i eget eller andras hem, som matlagning till fester och mottagning av tvätt. Själva kunde de beskriva en sådan förändring som att de blev hemmafruar när anställningen upphörde.⁸

Det kvinnliga företagandets osynlighet framträder också i Inger Jonssons studier av kvinnors situation i Ljusne under 1930-talet. Det allmänt förekommande hemsömmeriet var t ex ofta oregistrerat.⁹ Man kan påstå att de kvinnliga företagarna var osynliga både för sig själva och det allmänna. Samma förhållanden gäller även idag. Som exempel kan nämnas det utbredda egenföretagandet i barnpassningsbranschen, s k svarta dagmammor. Detta arbete registreras av naturliga skäl inte och de kvinnor som utför det talar ofta om sig själva som hemmafruar – inte som företagare.

Kvinnors historiska, och även dagsaktuella, företagande kan ses som ett uttryck för deras ekonomiska och sociala ansvarstagande för sig själva och sina familjer. Har

Tabell 1 Antal kvinnliga företagare år 1910, 1930, 1950, 1970, och 1985 samt dessas andel av kvinnorna på arbetsmarknaden respektive år.

År	1910	1930	1950	1960	1985
Antal kvinnliga företagare 1000-tal	56	92	43	57	87
% av kvinnor i arbetskraften	9	10	9	4	4

Källor: Carlsson, S, (1966) "Den sociala omgrupperingen i Sverige efter 1866" i *Samhälle och Riksdag* samt *Kvinno- och mansvärlden*, SCB 1986. Dessa källor bygger i sin tur på offentlig statistik.

de varit tvungna att försörja sina barn så har de gjort det på det sätt som stått till buds. Har det inte funnits jobb så har de startat eget. Har detta inte varit lagligt så har de gjort det ändå. Detta, vi kan kalla det ansvarsrationella, sätt att se på sin egen verksamhet har gjort att mycket kvinnligt företagande förblivit dolt också för kvinnorna själva.

I detta perspektiv är höga företagarenägenheter, dvs många kvinnliga företagare, inget otvetydigt positivt. Det kan delvis vara en följd av svårigheter för kvinnor att få en anställning. Att "brödmotivet" är en realitet för kvinnor också idag kan vi se t ex i den svenska glesbygden. Där finns jämförelsevis många kvinnliga företagare och få kvinnliga arbetstillfällen i övrigt. Det finns ett statistiskt säkerställt samband mellan låga förvärvsintensiteter och höga företagarenägenheter på kommunnivå räknat.¹⁰

Kvinnor som företagare idag

Jag har ovan visat att det kvinnliga företagandet ingalunda är någon nyhet – men att uppmärksamheten på kvinnor som företagare är det. Det är dock bara en förhållandevis liten grupp av kvinnliga företagare som drar blickarna till sig också idag.

Jag brukar ofta då jag är ute och talar om kvinnor som företagare be åhörarna uppskatta antalet, och andelen, kvinnliga företagare i Sverige idag. Svaren jag får utgör *alltid* underskattningar. De kvinnliga företagarna var år 1980, enligt Folk och Bostadsräkningen, nästan 65.000, vilket innebär att var fjärde företagare i landet var kvinna.¹¹ Om vi för enkelhetens skull räknar företagande som *ett* yrke och bortser ifrån att det inom sig kan rymma ett stort antal professioner, så kommer företagandet på sjätte plats bland de yrken som syster sätter kvinnor. De kvinnliga sekreterarna, sjukvårdsbiträdena, affärsbiträdena, städarna och barnsköterskorna är flera, men t ex klasslärarna, sjuksköterskorna, köksbiträdena och hemvårdarna är färre.¹² Företagarna, utgör sett på detta sätt, en stor grupp på den svenska arbetsmarkna-

den. Varför finns då en sådan underskattning av deras andel och antal?

För det första associerar ordet företag till företagsbildningar typ Volvo eller ASEA, dvs något stort, etablerat och välkänt. Som lätt förstås är ett fåtal av Sveriges knappt 300.000 företag av den typen. Det är bara cirka tusen företag som brukar klassificeras som stora.¹³ Om frågan preciseras till att gälla små företag så brukar den tillfrågade nämna en mekanisk verkstad eller ett nystartat företag som tillverkar saker i ägarens källare, dvs något som går att ta på. Det är dessa som är "företagen i våra hjärtan", men den typen av företag ägs och leds sällan av kvinnor.

Det typiska kvinnoföretaget är en damfrisering eller en detaljhandel, vilket framgår av tabellen nedan där de tio största kvinnoföretagargrupperna anges. Jag försäkrar att inte en svensk på hundra nämner en hårfrisörska som exempel på en företagare som första alternativ. Även bland dessa företagare själva finns en tveksamhet gällande deras professionella status. "Jag är inte företagare – jag är hårfrisörska", är exempel på en vanlig kommentar. Detta kan vara ett uttryck för en stark yrkesprofessionalisering, men jag tror mera att det är ett uttryck för en kvinnlig underskattning. Ordet företagare har en "manlig ton".

Tabell 2. De tio vanligaste kvinnoföretagargrupperna år 1980.

Hår och skönhetsvård	12%
Livsmedelsdetaljhandel	9%
Konfektionsdetaljhandel	7%
Åkerbruk och husdjursskötsel	6%
Restaurant och caféverksamhet	4%
Hälsa- och sjukvård	3%
Tobaks- och tidningshandel	3%
Lastbils och annan vägtransport	3%
Fristående konstnär- och artistv.	2%

Källa: Holmqvist C, Sundin E, (1984), *Kvinnor som företagare*, Rapport nr 7, FE-publikation nr 63, Umeå universitet.

Kommentar: Som ett självständigt alternativ i Folk- och bostadsräkningen finns verksam i eget, eller familjemedlems, jordbruk. De som angivit detta finns inte med i vårt material, men

"Torggumman Törnblom" på torget i Enköping, 1902. Foto: ur Nordiska museets bildarkiv.

väl de som svarat att det egna företaget är verksam inom delbranschen åkerbruk och husdjursskötsel.

Det förtjänar att sägas att också merparten av de företag som drivs av män finns inom de ovan nämnda branscherna eller sektorerna. Den absoluta majoriteten av alla svenska företag är distributions- och serviceföretag. Endast ca 10% är tillverkande.¹³ Politikens uppmärksamhet och stödssystemets inriktning har dock varit starkt inriktat mot tillverkande företag. Som exempel kan nämnas att de regionalt baserade utvecklingsfonderna endast under en kort tid kunnat stödja företag som ej varit tillverkande.¹⁴ Det är därför ett ytterst litet antal företag som ägs och leds av kvinnor som enligt reglerna kunnat få stöd. Om vi gör en tabell av samma slag som den ovan enbart för de kvinnliga företagare som är ensamstående så återfinner vi på nionde plats "tillverkare av kläder". De utgör 2,5% av de ogifta kvinnliga företagarna. Högre siffror än så står inte att finna för kvinnliga tillverkande entreprenörer.

Ett andra skäl till att kvinnors företag inte drar blickarna till sig är av positivt slag. Det tycks vara så att kvinnor går i konkurs mindre ofta än män. Om kvinnor tvingas avveckla företaget så gör de det utan större åthävor och genom en successiv krympning. På detta sätt skapas inga rubriker ens i lokalpressen.

För det tredje så har många, kanske de flesta, företagare inga planer på att utvidga sitt företag. Detta gäller i stor utsträckning de kvinnor som är företagare.¹⁵ Denna tillbakadragna hållning bidrar till att det politiska intresset för kvinnors företagande länge varit relativt svalt. Politikernas företagarkänsla är oftast kopplad till de sysselsättningsskapande effekterna, dvs till tillväxt.

Kvinnligt nyföretagande i stagnerande sektorer?

Hela 80-talet har präglats av ett relativt kraftigt nyföretagande. Kvinnor anses utgöra en stor, kanske dominerande andel, av nyföretagarna.¹⁶ För att kunna bedöma vad nyföretagandet kan tänkas innebära för samhället och de aktiva individerna måste det dock granskas vilken typ av företag det är fråga om. Ett sätt att avgöra det är att se vilka branscher som är aktuella. Jag har sammanställt några siffror i tabellen nedan.

Som synes av tabellen minskade antalet manliga företagare under den relaterade tolvårsperioden och ökade antalet kvinnliga företagare. Det är intressant att notera att män och kvinnor bara vad avser två delsektorer har en förändring åt samma håll. Båda könen ökar sitt företagande inom partihandel och uppdragsverksamhet. Par-

Tabell 3 Förändringar bland kvinnliga och manliga företagare 1972-1984

Bransch/sektor	kvinnor	män	totalt
Partihandel	+700	+ 1 300	+ 2 000
Uppdragsverksamhet	+ 2 600	+ 5 900	+ 8 500
Tillverkningsindustri	+700	-3 800	-3 100
Byggnadsindustri	+600	-2 100	-1 500
Detaljhandel	+300	-4 300	-4 000
Samfärdsl	+ 1 100	-2 900	-1 800
Fastighetsförvaltning	+200	-1 300	-1 100
Personlig service	+ 3 200	-4 800	-1 600
Rest o hotell	-600	+ 2 300	+ 1 700
Summa	+ 9 800	-9 200	+600

Kommentar: Ur tabellen har exkluderats branscher och sektorer där de kvantitativa förändringarna understeg 1000 företagare

Källa: Kvinnor som företagare 1972-1985. SAF:s småskriftserie nr 2 1985.

Agneta Nilsson och hennes affär i Båstad, 1910-talet. Foto e originalfotografi: Sten Eklund.

tihandel är ett område utmärkt av expansion, men speciellt uppdragsverksamhet karaktäriseras av en stark tillväxt och anses ha framtiden för sig. Inom den sistnämnda sektorn ökar det manliga företagandet kraftigast. Kvinnornas ökning inom den delen är också stor, men betydligt svagare. Den absoluta ökningen av kvinnor är större inom personlig service, vilket är ett verksamhetsområde utmärkt av låga etableringsströsklar och låg lönsamhet. Detaljhandeln har också under flera år kämpat med små vinstmarginaler och en stark konkurrens. Sektorn utmärks av kedjebildningar inom många delbranscher, vilket innebär att det genuina företagandet där förändrats.

Endast inom en bransch, hotell och restaurang, minskar kvinnorna sin verksamhet. Inom samma sektor uppvisar männen en förhållandevis kraftig ökning. Hotell och restaurangbranschen tycks genomgå en kraftig förändring med utvidgade verksamhetsområden, en ökad status bland ar-

betskrafter osv. Det är en bransch under starkt konkurrenstryck, men också med stark turbulens i form av många nya företag men också många nedläggningar av gamla. Den bedöms som intressant.¹⁷

Jag tar upp dessa rörelser i småföretagssektorn för att ytterligare problematisera bilden av det positiva nyföretagandet. Kan det vara så att kvinnor förutom bland sina traditionella områden också "får" bli företagare inom sektorer som männen lämnar pga minskande lönsamhet eller ökande restriktioner? Kan det vara så att männen, och en viss grupp kvinnliga företagare, skyndar vidare till expansiva och datorbaserade sektorer och lämnar nytillträdande kvinnor med hopplösa verksamheter? Kan det vara så att tvåförsörjarfamiljen tvingar kvinnor att bidra med kontantinkomster också då de har svårigheter att få en anställning? Om det sistnämnda är sant framstår likheterna mellan dagens kvinnliga företagande och mellankrigstidens, t ex såsom det skildras med hjälp av Ulla Wi-

kander ovan, som stora. Speglar siffrorna, med andra ord, delvis en företagandets 1930-talsbild i 1980-års tappning?

Kvinnliga företagare är olika

Jag har ägnat stort utrymme åt osynliggörandet av de kvinnliga företagarna, men samtidigt visat att kvinnliga företagare är omskrivna i tidningar och tidskrifter. Det tycks kanske vara en paradox. Förklaringen är att det inte rör sig om samma grupper av kvinnliga företagare. Den fortsatta debatten och forskningen kring kvinnliga företagare måste beakta, att dessa bara har två saker gemensamt – att de är kvinnor och att de är företagare. I övrigt skiljer de sig lika mycket åt som alla andra kvinnor på arbetsmarknaden.

För att föra denna diskussion vidare skall jag använda mig av en modell som tagits fram av de engelska forskarna Robert Goffee och Rickard Scase. De presenterar i boken *Women in Charge* en struktureringsmodell för kvinnliga företagare som bygger på kvinnornas anslutning dels till könsrollsmönster och dels till etablerade företagariideal.¹⁸

Med anslutning till *gängse könsrollsmönster* menas i detta sammanhang, för kvin-

ta hårt, att anse att en hög ekonomisk standard och höga vinster är en belöning för detta hårda arbete osv. I sin entreprenörlitteratur brukar den personlighetstyp som är mest företagarenägen beskrivas med hjälp av termen *nA*, need for Achievement, dvs behovet av att prestera och hävda sig.¹⁹ Även om många kvinnor kan ansluta sig till de ideal och den livsstil som antyds i den första delen av uppräkningsen ovan så är det få kvinnor som öppet redovisar ett behov av att hävda sig. Sådana egenskaper uppmuntras sällan i uppfostran av flickor men anses positiva hos pojkar. De två typerna av karaktäristika åsätts värdena "hög" respektive "låg" hos Goffee och Scase varvid fyra olika typer av företagare framkommer;

Den första gruppen, dvs de som både har en stark anknytning till gängse företagariideal och till könsrollsideal, kallas av Goffee och Scase för *de konventionella företagarna*. Eftersom de följer de traditionella könsrollerna är de vanligtvis gifta och har barn. Familjen är ofta det viktigaste för dem. De anser också att det är mannens arbete och verksamhet som är basen både för familjens ekonomiska ställning och sociala position. Den konventionella gruppen har också en stark anslutning till gängse företa-

Typer av kvinnliga företagare

Anslutning till gängse könsrollsideal

		Hög	Låg
<i>Anslutning till gängse företagariideal</i>	Hög	Konventionella	Innovativa
	Låg	Familjerelaterade	Radikala (otrypiska)

Källa: Goffee/Scase, *Women in Charge*, 1985.

nor, att acceptera och kanske till och med gilla att kvinnor är underordnade män. Denna underordning manifesteras t ex i ekonomiskt beroende men har också starka psykiska beståndsdelar. *Företagariidealen* framträder ofta via ett starkt betonande av självständighet, att lita på sig själv, att arbe-

garideal t ex i synen på att företagande är friare än en anställning, att den privata sektorn är mest värdefull osv. De har sina eventuella tidigare yrkeserfarenheter från yrken kraftigt präglade av kvinnor.

För dessa kvinnor kan livet som företagare, både vara lätt och svårt. Det lätta be-

står i att de delar de ideal som är förenade med företagandet. Det är på så sätt en konfliktfri verksamhet. Vidare är de företrädesvis företagare inom typiska kvinnosektorer och driver därmed verksamheter som inte behöver komma i konflikt med deras kvinnoroller. Vad som däremot kan vara problematiskt för dessa kvinnor är att företagandet kan komma att inkräkta på deras familjeansvar. De föredrar därför att driva rörelserna i liten skala men på ett strikt professionellt och effektivt sätt. Typiska företagare inom denna grupp är hårfrisörskor, innehavare av caféer och skrivbyråer etc.

Den grupp som kallas för *innovativa* ovan, delar företagariidealerna och den professionella inställningen med de konventionella. Däremot tar de innovativa avstånd från konventionella och begränsade könsrollsregler. För dessa kvinnor är företaget, eller ska vi säga arbetet, det viktigaste i livet. Kanske kan man med en etnologisk terminologi påstå att de har karriären som livsform.

Denna grupp torde vara absolut sett liten men har vuxit under senare år samtidigt med framväxten av en tjänstesektor som tillhandahåller kvalificerad service t ex inom marknadsföring, ledarutveckling, osv. Dessa företagare är ofta förhållandevis väl utbildade och hade ibland eftersträvat en framtid inom större organisationer eller företag. De patriarkala strukturerna medför dock att de har svårt att nå ända upp dit de tänkte sig. Istället för att finna sig i en position under sin kvalifikationsnivå, och med mindre kompetenta manliga chefer, väljer de att lämna sin anställning och öppna eget. Dessa företagare har en konfliktfri tillvaro kontra företagariidealerna och skulle man kanske tycka också till könsrollsidealerna, eftersom de väljer att ställa sig utanför. Inte sällan redovisar dock denna typ av företagare en viss bitterhet mot manssamhället. De är besvikna över att deras kvalifikationer inte uppskattas till fullo.

De *familjerelaterade företagarna* är företagare för att det ger dem möjligheter att tjäna pengar samtidigt som de kan sköta sina plikter mot familjen och hemmet. Det är

alltså de sistnämnda de sätter i främsta rummet. Det är familjens krav och behov som sätter gränserna för hur dessa kvinnor arbetar och sköter sina företag. Det gäller både arbetets förläggning i tiden och i rummet. Så kan de t ex välja att sköta en skrivbyrå hemifrån, så de samtidigt kan passa barnen, eller ha försäljning av egna produkter bara på sommaren. De har inga ideologiska preferenser för företagande. De väljer det alternativet för att det ger dem möjlighet att sköta familjen på ett bra sätt. Deras branschval är företrädesvis könsrollskonventionella. Också dessa företagare uppger emellertid en stor glädje med det egna företagandet vilket bidrar till en stor tillfredsställelse med livet och ett högt mått av självförverkligande. Men företaget är inte det viktigaste för dem och det är inte det som skall frodas – det är barnen.

Gentemot gängse könsrollsideal är dessa kvinnors liv problemfritt. Företagariidealerna är de förmodligen inte medvetna om. De definierar inte sig själva som företagare och lider därför inte av om andra inte ser dem på det sättet. Men för dem som vill se kvinnor som har eget som professionella företagare är deras existens ett problem.

Återstår så den fjärde gruppen den som Goffee och Scase kallar för *de radikala*. Liksom övriga grupper är naturligtvis kvinnliga företagare med dessa karaktäristika inte en homogen grupp. Där kan vi, liksom i den innovativa gruppen, återfinna välutbildade kvinnor, som är besvikna på kapitalets och manssamhällets sätt att löna dem för kunskapen och mödan. De ser egenföretagandet som en väg ut ur en instängd situation i stora organisationer styrda av patriarkatet.

En annan grupp inom den "radikala" kategorin utgör de vars företagande har starka inslag av delat ägande, kooperativa företagsformer osv. Valet av företagsform och styrning av företagen är för dessa kvinnor en klart ideologisk fråga som inte har någonting med gängse konventionella företagariideal att göra. Deras vinstintresse är minimalt och synen på framgång skiljer sig i alla avseenden från den syn som de som rubriceras som konventionella har.

Med svenskt språkbruk kan dessa sistnämnda kallas radikala men inte den förstnämnda gruppen som Goffee och Scase beskriver. Orden "otypiska" eller "ofrivilliga" torde vara bättre beteckningar för att karaktärisera hela gruppen.

Goffee och Scase använder sin indelning för att förklara varför kvinnliga företagare driver sina företag på så olika sätt. Jag anser också att det är en bra modell för att förklara dels varför kvinnor som företagare blir osynliggjorda dels varför någon kan påstå att kvinnors företagande är något nytt – och bli trodd. Osynliggörandet hänger samman med att den stora massan av kvinnliga företagare är, och har varit, de "könsrollskonventionella", vilka inte har någon önskan om att framhäva den egna verksamheten. De är helt nöjda med att tjäna pengar för sin egen försörjning och eventuellt bidra till andras. Detta gör de genom att utöva sitt yrke snarare än att driva företag.

Faran i att satsa på en grupp

Sammanfattningsvis kan man säga att det stora intresset för kvinnor som företagare har flera grunder. En viktig orsak, från politiskt håll, är den besvärande kvinnliga arbetslösheten. De genomförda och planerade neddragningarna av den offentliga sektorn ger en dyster framtidsbild av kvinnors möjligheter att få en anställning. I det perspektivet ter det sig lockande att kvinnor startar eget, dvs tar ansvar för sin egen sysselsättning även om detta inte är en strategi som förslår för att lösa arbetslöshetsproblemet i stort. En annan viktig faktor är att egenföretagande passar in i de senaste årens ekonomiskt-politiskt konservativa strömningar.

Att kvinnligt företagande framställs som något nytt får snarast tillskrivas den allmänna bristen på historisk medvetenhet samt det faktum att de högutbildade röststarka kvinnorna, ovan kallade de innovativa, för första gången ser egenföretagande som ett reellt alternativ. Enstaka kvinnor med hög status har även tidigare

fungerat som företagare, men gruppen kan ändå betecknas som ny. Hög utbildning för kvinnor har först under de senaste decennierna blivit allmänt förekommande. Under tidigare decennier var utbildningen helt inriktad på bestämda yrken inom den offentliga sektorn.²⁰

Vad betyder det då att det kvinnliga företagandet uppmärksammas så kraftigt? I stort tror jag att det är positivt för alla kvinnor och särskilt för de unga på väg ut på arbetsmarknaden. Det är bra med aktiva förebilder, men förebilderna måste vara rimliga. Det får inte bli så att de kvinnor som väljer att bli företagare utifrån s k könsrollskonventionella utgångspunkter, blir negligerade eller rentav motarbetade. Vi får inte bli varandras förtryckare. Därför är jag också tveksam till vissa kampanjer som dragit fram i Starta-Eget-rörelsens spår. Avdrag för hemhjälp som presenteras som en viktig åtgärd i jämställdhetens namn²¹ känns för många som en irrelevant propå. De familjerelaterade företagarna t ex, väljer att vara sina egna just därför att det ger dem tillfälle att samtidigt ta hand om familjen.

De som arbetar med egenföretagandets villkor måste inse vilka som attraheras respektive repelleras av olika förslag och åtgärder. Risker finns annars att en stor del av de potentiella företagarna stöts bort och att de sysselsättningsmässigt betydelsefulla effekterna uteblir. En annan följd av en alltför stark koncentration på den innovativa företagargruppens villkor är att den stora massan av kvinnliga företagare förblir osynliggjorda såsom de alltid varit. Arbetet på att göra kvinnor synliga kommer då inte att gagnas.

NOTER

- 1 *Företagsamma kvinnor*, Kvinnor Utbildning Arbetsmarknad, dnr 351/86
- 2 Qvist G, *Kvinnofrågan i Sverige 1809-1846. Studier rörande kvinnans näringsfrihet inom de borgerliga yrkena*, Göteborg, 1960.
- 3 Lindqvist C, (1987) "Kvinnor i tvåförsörjarfamiljen. Giftna krögerskor och månglerskor i Stockholm under första delen av 1800-ta-

- let", *Manliga strukturer och kvinnliga strategier, en bok till Gunhild Kyle*, Meddelanden från Historiska institutionen i Göteborg nr 33, Göteborg, 1987.
- 4 Qvist G, (1960).
 - 5 Stadin K, *Småstäder, småborgare och stora samhällsförändringar. Borgarnas sociala struktur i Arboga, Enköping och Västervik under perioden efter 1860*, Studia Historica Upsaliensia 105, 1979.
 - 6 Citatet är hämtat från första sidan i Kerstin Ekmans *Häxringarna*. Anita Nyberg har visat mig på detta. Hon använder det själv i uppsatsen "Kvinnors förvärvsarbete – arbete utanför hemmet eller bidrag till den samlade produktionen?" Forum för kvinnliga forskare i Linköping, 1984.
 - 7 Problemen med att definiera en företagare och speciellt med att i statistiken urskilja kvinnliga företagare finns utförligt beskrivet i rapporten *Kvinnor som företagare – metodfarenheter*, Rapport nr 3, Umeå universitets företagsekonomiska institution, 1982. Författare är Carin Holmqvist och Elisabeth Sundin.
Det finns, enligt mitt förmenande, ingen anledning att undanta någon företagare eller något företag pga storlek, såsom i det nu existerande centrala företagarregistret, eller vissa branscher, som i mervärdesskatteregistret.
 - 8 Muntlig uppgift av Ulla Wikander grundad på insamlade intervjuer till boken *Kvinnors och mäns arbeten vid Gustavsbergs porslinsfabrik. Genusarbetsdelning under hundra år 1880-1980*. Utkommer under 1988 på Arkiv, Lund.
 - 9 Jonsson I, (1987) "Arbetssökande kvinnor göra sig icke besvär. Kvinnors arbete på industriorten Ljusen under 1930-talet", *Historisk tidskrift*, 1987:1.
Det är inte bara kvinnliga företagare som är osynliggjorda. Kvinnor osynliggörs också inom andra samhällssektorer. Anita Nyberg har t ex i en uppsats visat hur jordbrukarhustrurs och jordbrukardötrars arbetsinsatser systematiskt underskattades i statistiken. Vissa år uppgick underskattningen till 700 % !!! Se "Vad är förvärvsarbete", *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, Nr 1, 1987. Kanske bör hela historien skrivas om så att den omfattar hela befolkningen, inte bara den manliga halvan. Som det nu är tycks Eva Mobergs gamla boktitel *Kvinnor och människor* vara en adekvat beteckning på de urval som gjorts för att skriva historien.
 - 10 Holmqvist C, Sundin E, *Kvinnor som företagare*, Rapport nr 7, En kartläggning av Sveriges kvinnliga företagare år 1980 på läns- och branschnivå, FE-publikation nr 63, Umeå universitet, 1984.
 - 11 Denna och kommande siffror är, om inte annat anges, framtagna av Carin Holmqvist och mig genom specialkörningar av 1980 års Folk och bostadsräkning. Siffrorna finns tidigare publicerade i rapportserien *Kvinnor som företagare* som vi givit ut vid Umeå universitets företagsekonomiska institution 1984.
 - 12 Jämförelsen är gjord med "De trettio största yrkena (1-w tim/vecka) 1980 i storleksordning" tabell 35 i *Kvinnor- och mansvärldens tabellbilaga*, SCB 1986.
 - 13 *Fakta om småföretagen* SHIO-familjeföretagen, 1984.
 - 14 Prop 1986/87:74. Kapitlet om Småföretagarutveckling.
 - 15 Detta framgår av den enkät som Carin Holmqvist och jag distribuerade till ett stort antal kvinnliga, och ett mindre antal manliga, företagare. Resultaten kommer under våren att publiceras i en bok.
 - 16 Se not 14.
 - 17 *Svensk industri och industripolitik*, Industridepartementet 1987.
 - 18 Goffee R, Scase R, *Women in Charge*, Allen & Unwin, 1985.
 - 19 Begreppet Need for Achievement myntades av den amerikanske forskaren David McClelland och har sedan fått stor spridning.
 - 20 En uppsats som speciellt inriktas på denna grupp är under utarbetande av Carin Holmqvist och Elisabeth Sundin.
 - 21 "Upprop till Sveriges Riksdag" publicerat i *Kvinnor & Ekonomi*, nr 1 1986.

SUMMARY

The invisible female entrepreneurs

Female entrepreneurs are nowadays very popular among both politicians and mass-media. Campaigns are conducted all over the country to induce women to start a firm of their own. The main arguments of these campaigns concern women's economy and self-confidence and society's need for economic renewal and new enterprises. It is often said that female entrepreneurship is something new, but this is not correct. Although the Swedish law opened up entrepreneurship to a full extent in 1864 women did not get their full legal rights until 1921.

Even so, women were entrepreneurs to a greater extent forty, fifty or even seventy years ago than they are today.

Every fourth entrepreneur in Sweden is now a woman; the number is considerable although they are unknown both within their own group and at large. There are several reasons for this. First manufacturing is considered the most valuable sort of enterprise and therefore is the most visible; women seldom have manufacturing firms. Secondly, women very seldom go bankrupt and thus seldom find themselves in newspaper headlines. Thirdly, women like very seldom try to expand their firms and employ many people. Some signs show that female entrepreneurs are on the increase mainly in the sectors men are leaving that is in commercial areas, with low profit potential.

It must be remembered that there are different kinds of female entrepreneurs. A model by Goffee and Scase which subdivides female entrepreneurs into four groups is used for the discussion. It seems that the "innovative" entrepreneurs are the ones that gain the interest and the appreciation from the authorities and mass-media, but they are a small subgroup. The majority of female entrepreneurs seem to be "family oriented" and/or "conventional" which make them uninteresting and invisible to almost everyone. However, when we talk about female entrepreneurs it is important to remember these women: they are probably more typical than the innovative ones. If we forget them we join the majority that makes women invisible

Elisabeth Sundin
Tema Teknik och Social Förändring
Linköpings universitet
581 83 Linköping
Sweden